

DE PEREGRINS I PEREGRINATGES RELIGIOSOS CATALANS, PER MOSSÈN JOSEP GUDIOL, PREVERE, CONSERVADOR DEL MUSEU EPISCOPAL DE VICH

Des dels primers temps de l'Església que els fidels han trobat motiu per satisfer la seva devoció amb la visita dels llocs que podien considerar-se com a santificats amb l'existència d'alguna sagrada relíquia pertanyent als varons que per les seves virtuts podien ésser tinguts com a participants de la glòria promesa per Déu als qui haurien complert superabundantment llurs obligacions de cristià, i d'una manera singular amb els que havien donat testimoni de la Fe mitjançant l'efusió de la pròpia sang. També eren considerats com a dignes de veneració els llocs que podien recordar el pas pel món del Fill de Déu Humanat, de sa Mare Santíssima i dels Apòstols i Màrtirs.

Una tal devoció per uns i altres d'aquests records tan estimats pels fidels, motivà els peregrinatges. Un d'aquests viatges dels que hi ha més antigues notícies és el dels *llocs* per antonomàsia coneguts amb la denominació de *sants* i el país que fou dit *Terra Santa*, ja que en ella Crist hi havia consumat el sacrifici per la Redempció. Els fidels es consideraven feliços de poder anar a pregar en els santuaris erigits en el lloc de la Crucifixió, Sepeli i Resurrecció de Crist.

El culte cristià, des que passaren les persecucions i sobretot des de principis del segle IV, tingué esplèndid desenrotllament en la gran basílica jerosolimitana i tots els altres santuaris palestínecs, d'una manera particular en les diades que es podien considerar com aniversaris o commemoratives dels fets que més transcendència tingueren en l'obra de la Redempció.

La troballa d'un manuscrit contenint la relació detallada del peregrinatge que féu a la Palestina una piadosa verge hispana, a finals de la quarta centúria, té un gran interès en aquest punt. L'*Itinerarium* aquest ve a ésser la crònica circumstanciada d'un viatge que durà quasi quatre anys, o sigui des de 393 a 396, feta per Etèria, qui sembla que era abadessa d'un monestir de Galícia, la qual consignava les seves impressions personals i les trametia per escrit a les seves germanes i súbdites *Deo-votae*. En aquesta curiosíssima relació es troben multitud d'indicacions de que els peregrinatges eren aleshores ja cosa corrent, per més que no tots els fidels que fessin el penós

viatge poguessin gosar del prestigi de què fruïa la verge Ètèria, la qual obtenia guàrdies quan el peregrinatge havia de fer-se per les contrades d'Orient on hi havia perill de sofrir les vexacions i espolis dels àrabs saltejadors. L'*Itinerarium* en qüestió presenta un altíssim interès litúrgic, per tal com l'escriptora hispana tingué el bon encert de consignar el que veié a Jerusalem i a Betlem, en les solemnitats que tingueren lloc entre les diades de l'Èpifania fins a les de l'Ascensió del Senyor. La peregrina féu constar el fet de com era costum en aquests viatges de devoció actualitzar-se, mitjançant la lectura dels fragments dels Llibres Sants que feien referència als llocs visitats (1).

Són demostració de la importància que igualment tingueren els peregrinatges a Roma o romiatges algunes relacions en les quals certs visitants consignaven els llocs on hi havia els sepulcres dels màrtirs, donant precises notícies sobre la situació de les tombes venerandes existents en els cementiris subterranis i en les basíliques de la Ciutat Eterna. Aquests itineraris, per més que sols ens hagin arribat per referències no anteriors a la setena centúria, no pot pas dubtar-se que eren més antics (2).

Tot demostra que mai no s'interrompé la pràctica piadosa dels viatges als Llocs Sants i a Roma des de la Península Ibèrica. Els llibres rituals mozaràbics posen alguna referència als peregrins, encar que no portin, pel que sabem fins avui, un ritu especial per l'habilitació dels qui desitjaven emprendre un llarg peregrinatge per motiu religiós. Així en el *Liber Ordinum* hi ha una missa de les que el sacerdot podia dir-se per ell, que posa en una súplica *necessitates peregrinorum* (3). Altra, en el dia de Santa Cecília, fa referència a que *sint refugium peregrinis, reditus peregrinis* (4). Un altre text del dia de Sant Vicents màrtir parla que *recurrent regiones adproprias peregrini* (5). La celebració pròpia de la *feria secunda* de la tercera setmana de Quaresma alludeix al *redditum peregrinis* (6). Entre les deprecacions de la missa de Sant Zoil hi ha la de *peregrinis ad reditum*, i en mig de les de Sant Tomàs Apòstol es parla que *piam susceptionem universi inveniant peregrini* (7), no faltant en la del dia de Sant Milà una suplicació *ad receptionem patriae peregrini* (8).

(1) Ha donat un detallat extret i comentari de l'*Itinerarium Etheriae* el *Dictionnaire d'Archéologie Chrétienne et de Liturgie*, en un article subscrit per Dom Mari FEROTIN i Dom Enric LECLERCQ, vol. V, cols. 552 i ss.

(2) Ha dedicat uns paràgrafs a aquest particular l'arqueòleg romà HORACI MARUCCI, en les pàgines XXIV-XXVIII del volum I dels seus *Éléments d'Archéologie Chrétienne*, extractant sobretot el *Codex urbis Romae topographicus* d'Urlichs.

(3) *Liber Ordinum*, col. 263.

(4) *Liber Sacramentorum*, col. 25.

(5) Id., col. 114.

(6) Id., col. 184.

(7) Id., col. 110.

(8) Id., col. 108.

Ja en el temps de la Reconquesta del territori català per a deslliurar-lo del jou mahometà, i de molt abans que mitjançant les Croades hagués prescos l'empresa d'anar a deslliurar la Terra Santa del poder dels creients en Mahoma, pot dir-se que eren freqüents les expedicions de catalans per anar a venerar els Llocs Sants, i sobretot la tomba de Jesucrist. Des de la segona meitat del segle x les piadoses peregrinacions a la Palestina s'anaren fent sovint. Per emprendre tal camí calia un gran coratge, i sens dubte que hauria de poder molt la Fe per decidir la nostra gent a abandonar-ho tot i anar a posar-se en mig dels més grans perills i forçoses privacions, en les quals molts peregrins havien de trobar la mort, abandonats de tothom en mig de pobles hostils a tota manifestació cristiana. Per això, abans d'empendre la caminada, els qui tenien béns de què disposar, arreglaven totes les seves coses, fent testament i com acomiadant-se d'afeccions terrenals.

Per aquesta mena de documents d'última voluntat ens és principalment fàcil saber el nom d'alguns catalans dels que vertaderament ho sacrificaren tot a llur desig de guanyar d'una tal manera mèrits a la glòria; és de creure, però, que aixís sols ens és donat de tenir notícia d'alguns d'aquests peregrins, ja que no tots els que emprenien la ruta devien fer testament, ni tots els que en feien consignarien aquell mòbil, ni tampoc conservem les disposicions pòstumes de tots els que certament devien fer-les.

Entre els cristians viatgers cap a la Terra Santa n'havia molts que devien fer el peregrinatge per redimir les seves culpes, ja voluntàriament, ja en virtut de penitència imposada per obtenir la remissió dels pecats certament reconeguts com a gravíssims.

D'uns i d'altres d'aquestos peregrins anem a donar algunes sumàries notícies. Així en l'any 969 una dona, de nom Magència, i son fill Berenguer, disposaven de llurs béns, puix que volien anar *ad Sepulcrum Domini* (9). Un Ramon Tubau, en 998, deia que desitjava *visitare gloriosum Redemptoris nostri Sepulcrum* (10). També un sacerdot vigatà anomenat Wifred, per sobrenom Bronicart, testava als 20 d'octubre de l'any 982, fent constar que *si in isto itinere quod pergere cupio mors mihi adveniat*, els seus marmesors, entre els quals hi havia el bisbe Froya, *licentiam jam habeant apprehendere omnem meum abere* (11). En 1024 se sab testà un Vilvas, en ocasió d'anar al

(9) Arxiu de la Corona d'Aragó: *Cartulari de Sant Cugat del Vallès*, doc. CCVI.

(10) Id. Id., doc. CCLXXII.

(11) Arxiu Capitular de Vich; *Episcopologi*, vol. I, núm. 81.—Encara que el document no precisa prou el lloc on es dirigia el sacerdot Wifred, ho indica la dèixa que feia *ad ierosolima ipsa mea asina maiore et oves*. Del bisbe Arnulf de Vich se sap que per allà l'any 1005 volia visitar el sant Sepulcre i que ho demanà a l'arquebisbe de Narbona, qui li atorgà solament permís per anar a Roma (Juan Luis de MONCADA: *Episcopologio de Vich*, vol. I, p. 218). S'ha dit que anà a fer el peregrinatge a Terra Santa el bisbe Berenguer III d'Eina (Josep PUIG I CADAVALCH; Antoni de FALGUERA i Josep GODAY; *L'Arquitectura Romànica a Catalunya*, vol. II, p. 14). Així es tractaria d'un bisbe d'entre els anys 1019 a 1030.

Sant Sepulcre (12): i en 1031 es resolgué el testament sacramental fet per un tal Llobet *quando pergebat ad Sanctum Sepulcrum* (13). L'any següent el Comte d'Urgell Armengol II se n'anava a Terra Santa, d'on no tornà, la qual cosa li valgué el sobrenom de *Peregrí* (14). En 1039 era jurat el testament sacramental d'un Laudret, qui l'havia dictat abans d'empendre el camí a Jerusalem, i morí sense poder arribar a terme quan era a Benavento (15). Dels anys immediats deuen ésser els peregrinatges d'Eriball, bisbe d'Urgell i d'en Guillem Bernat i Seniofré (16). Era l'any 1041 quan s'executava la donació consignada en el testament d'un home que *quando pergere cupiebat Sancti Sepulcri*, com que no devia saber d'escriure, *digito suo firmavit* (17). A mitjans de segle anà en peregrinatge al Sant Sepulcre un levita, anomenat Bonfill, qui abans d'empendre el viatge ordenà el seu testament en 1048, tornant del peregrinatge i morint tres anys després, ja que s'executava la seva darrera voluntat davant del altar de Sant Pancràs de l'església de la Mare de Déu del Pi de Barcelona (18). Un sacerdot de la catedral de Vich, de nom Riculf, expressava en 1060 el seu desig d'anar *ad Sanctum Sepulcrum Domini*; és probable que fos una mateixa persona amb un Riculf Ehtermar qui morí en el camí de Terra Santa, quan amb uns amics seus havia emprès la peregrinació, després d'haver visitat Roma (19). També hi anà un Mir Isarn, en 1062 (20), i un altre canonge de Sant Pere de Vich, de nom Bonuci, qui testà en 1065 (21). En 1069 hi acudí un tal Isarn, sacerdot, urgellés, qui morí a Xipre; i en 1081 uns germans Geribert Ramón i Guillem Ramón (22). L'Infant Pere Ramon, assassinat de sa madrastra Almodis, muller de Berenguer Ramon, degué anar per allà l'any 1071 a Jerusalem, penitenciat (23). D'un Pere Bernat de Cervelló se sap que es disposava per al viatge en 1087 (24). De l'any 1089 se sap que hi hagué un personatge, anomenat Umbert, qui féu testament, volent anar *in partibus Jerusalem et ad Sanctum Sepulcrum Domini et aliorum*

(12) Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell: *Libert I Dotaliorum*, fol. 148, doc. 443.

(13) Arxiu de la Corona d'Aragó: *Cartulari de Sant Cugat del Vallès*, núm. 1057, fol. 365.

(14) Pròsper de BOFARULL: *Los Condes de Barcelona vindicados*, vol. I, pp. 149 i 251

(15) Arxiu Capitular de Barcelona. *Liber III Antiquitatum*, fol. 75, doc. 205.

(16) A. C. S. U. *Lib. Dot.* I, fol. 233, doc. 790, 738, fol. 805; fol. 217, doc. 726; fol. 151, doc. 445.

(17) A. C. B.: *Lib. Ant.*, vol. III, fol. 79, doc. 210.

(18) Josep MAS, Prev.: *Notes històriques del bisbat de Barcelona*, vol. XIII, p. 135. El *Necrologi vigatà* L bis. fol. 213, fa memòria d'un canonge anomenat Bertrand Miró qui *in via Sancti Sepulcri naufragio tribulatus quievit in pace*. Sembla que vivia encara en 1049. (A. C. V.: Cal. 6, núm. 1655 i 1678).

(19) A. C. V. *Liber Dotationum*, f. LXVI.

(20) A. C. S. U.: *Lib. Dot.*, I, fol. 53, núm. 128.

(21) Id., Cat. 6, núm. 1056.

(22) A. C. S. U.: *Lib. Dot.* I, fol. 134, núm. 407; fol. 195, núm. 619.

(23) BOFARULL, op. cit., vol. II, p. 482.

(24) *Marca Hispanica*, apèndix CCCII.

plurimorum sanctorum (25). En Guillem de Mena, a 27 d'agost de l'any 1089 féu testament abans de marxar a Terra Santa per visitar el sepulcre del Senyor (26). Guillem, Vescomte de Castellnou i Ardiaca d'Elma, hi anà en 1091, o almenys es preparà per al viatge, volent *iter capere gloriosi Dominici Sepulcri* (27). Finalment, trobem notícies d'un prevere vigatà, de nom Ermemir, fill de Guillem, de qui diu un antic necrologi *qui presbyter dum vixit Hierosolimis Christi Sepulcrum videre festinavit* (28).

I que no foren solament aquests que acabem d'esmentar els cristians i catalans animosos que emprengueren el peregrinatge als Sants Llocs, ens ho demostren dues Butlles del papa Urbà II, donades a pres del bisbe vigatà Berenguer, qui s'havia constituït vertaderament en Apòstol de la recuperació de Tarragona, aleshores captiva en poder del mahometisme. Foren donades a 1 de juliol de 1089 la primera, i poc després l'altra. L'una va dirigida als Comtes de Barcelona, Urgell i Besalú, al mateix temps que als bisbes i habitants de la nostra terra, i s'hi llegeixen aquestes frases molt eloqüents en aquesta qüestió: *Eis autem qui vel in Hierusalem vel in partes alias penitentie spiritu vel devotione ituri sunt suodemus, tam illam viae et sumptus operam restitutionis Ecclesiae Tarraconensis impendere, quatenus auxiliante Deo, et Cathedra inibi tuto habeatur Episcopalis, et civitas eadem sarracenorum apposita populis in murum et antemurale Christiani populi celebretur* (29). La segona fou dirigida als Comtes de Besalú, Empúries Rosselló i Cerdanya i a les seves gents d'armes, trobant-s'hi que *Si quis ergo vestrum in Asiam ire deliberaverit hoc devotionis sue desiderium studeat consummare. Neque enim virtutis est alibi a Sarracenorum eruere, alibi Christianos Sarracenorum tyrannidi opresionique exponere* (30). I és clar que tals comunicacions no tindrien raó d'ésser si no haguessin estat en gran nombre els qui aleshores anaven a Jerusalem.

Altre exemple de commutació de peregrinatges per una obra satisfactòria, a judici d'un bisbe, la tenim en l'acta de consagració de l'església de Tolba de l'any 1080. En aquest document es llegeix que: *et si esset homo vel femina qui voluisset pergere ad Sanctam Jerusalem vel ad Sanctum Petrum Rome, aut ad Sanctum Jacobium Galissie, seu ad Sanctam Mariam*

(25) A. C. A. *Cartulari de Sant Cugat del Vallès*, doc. 235, fol. 230. — A. C. B., *Liber IV Antiquitatum*, fol. 4, doc. 9.

(26) Arxiu de la Cúria de Girona. *Cartoral de Carlemany*, p. 309.

(27) *Marca Hispanica*, apèndix CCCVII.

(28) A. C. V., *Necrologi I bis*, fol. 225. No es dona la data de la mort d'aquest personatge, qui sembla ésser fill de Guillem Sacristà de Vich, segons un document de l'any 1045 (VILLANUEVA: *Viaje literario*, vol. VI, carta CXLVII). Sembla que l'Ermemir féu testament en 1052 (A. C. V., Cat. 6, núm. 277). Retornant del viatge va finir en Bernat Seniofret. (A. C. S. U.: *Lib. Dot.*, I, fol. 157., núm. 455).

(29) Juan Luis de MONCADA, *Episcopologio de Vich*, vol. I, doc. XVIII, 1 *Marca Hispanica*, apènd. CCCIII.

(30) *Episcopologio*, doc. 19.

de Podio, vel in aliam peregrinationem, et venisset ad locum illum, et ibi misisset suam helemosinam, tantum prodesset sibi quantum si pergeret ad alias peregrinationes (31).

La primera Croada tingué lloc entre els anys 1096 i 1100 i d'ella se sap que hi prengueren part lluída alguns magnats de la nostra terra. Entre aquests hi havia Guillem Ramon, Comte de Cerdanya, qui en 1095 ordenava a la seva esposa (*quia si in itinere quo iturus sum aud in quolibet loco mors me arripuerit priusquam alias meum revocem animum ita distribuam in remedium anime mee*) una sèrie de llegats piadosos (32). Aquests no es posaven en execució fins pel març de l'any 1097 (33), ço que fa suposar que el Comte moriria en l'expedició o en el camí de Terra Santa (34).

Altre comte cerdanyès, de nom Guillem Jordà, heretà al citat Guillem Ramon, de qui era germà, trobant-se d'ell que en 1102 disposà dels seus béns, ja que *Christo annuente cupio pergere in Domini Sepulcri peregrinatione* (35). En 1104, Ramon Arnau, cavaller, féu testament abans de marxar al Sant Sepulcre de Jerusalem (36). Aquest desig de peregrinació indicava sobretot una empresa guerrera, ja que prengué part en la conquesta de Trípoli i morí d'un tret de ballesta en 1109, en la guerra que per la possessió del Comtat de Trípoli es promogué, després del que era pròpiament la primera croada.

Del Comte Guerau del Rosselló expliquen les històries de la primera expedició guerrera per la conquesta de Jerusalem, que fou un dels primers que entrà en la Ciutat Santa i que, una vegada terminada la campanya, tornà a son país, puix que, mort el seu pare en 1102, va succeir-lo en els seus estats, decidint tornar a Terra Santa a participar de la glòria que el Comte de Cerdanya Guillem Jordà anava adquirint a Síria; per la qual cosa, fent regentar el Comtat Rossellonès pel seu fill, tornà en campanya, on es trobava en 1109, conforme ho indica una donació que féu la seva esposa Agnès, en la qual es llegeix: *quod Dominus meus Gerardus opitulante Dei misericordia ex Sancto Sepulcro redierit faciam hanc cartam donationis loudari atque confirmare* (37).

Aprofitant la campanya palestinenca o en ocasió de les seves conseqüències, alguns degueren ésser els catalans que visitaren en aquell temps la Terra Santa. Avui podem citar al canonge de Vich Pere Ramon, qui féu testament en 1096 i morí en l'empresa (38). Del comte de Barcelona Berenguer Ramon

(31) Fra Josep de la CANAL: *España Sagrada*, vol. XLVI, apènd. II, p. 227.

(32) *Marca Hispanica*, apènd. CCCXI.

(33) Id. id., apènd. CCCXIII.

(34) Vegi's el nostre estudi *Catalunya en les Crehuades*, insert en *La Veu del Montserrat*, any XXI, 1898. núms. 50, 51 i 52.

(35) *Marca Hispanica*, apènd. CCCXXVI.

(36) A. C. d'Urgell, *Lib. Dot.* vol. I, fol. 230, doc. 710.

(37) Id. Id., apèn. CCCXLI. — Per tot això, demés del nostre citat estudi, pot veure's Lluís NICOLAU D'OLWER: *L'Expansió de Catalunya en la Mediterrània Oriental*, p. 18.

(38) A. C. V., *Necrologi*, I bis, fol. 24.

II, anomenat el *Fratricida*, se sap que, acusat per son crim, partí per la Terra Santa on morí peregrinant (39). També hi degué anar un tal Ancit Remon qui en 1097 volia *pergere causa oritionis ad Sepulcrum Domini* (40). De principis de segle són els peregrinatges d'un Arnau, d'un Sendret, d'un Bernat, tots de les parts d'Urgell (41). Un tal Roselló, en 1100, expressava la mateixa seva voluntat (42). Ramon Guillem i Pere Guillem d'Odena, amb ses esposes, en 1101, empenyaren el castell d'Arrahona de Sabadell a fi que poguessin realitzar el viatge a Jerusalem (43). També va partir-hi una tal Azalidis, que sembla era una dama que en sa darrera voluntat volia *in exercitum Domini Sabahot Iherusalem tendere cupiens*, conforme expressava en 1104, la qual degué morir en el viatge, puix que en 1109 se jurà el seu testament sacramental (44). Ermengard, bisbe d'Elna, en 1105, féu unes donacions al seu capítol, abans d'empendre la ruta a Terra Santa (45). Un Pere Albars hi degué anar en 1106 (46) i un anomenat Arnau Pere en 1109 (47). El bisbe de Girona Bernat Umbert morí *in Jerusolimitano itinere* (48). Un Guillem Ramon en l'any següent mostrava son desig d'anar a visitar el Sant Sepulcre (49). Un document de l'any 1111 indica que feren el peregrinatge un Tedmar i son fill Bernat, l'abat de l'Estany del mateix nom, En Guillem Faba i Arnau Wifred (50). Pels anys de 1110 hi anà un anomenat Arnau Miró (51), i en l'any següent un Ramon Folch amb un Pau Bernat (52). Un llegat a l'església de Barcelona dona notícia de que per aquest temps havia passat a Trípoli un tal Guillem Berenguer, *gratia serviendi Deo et peccata mea redimendi* (53). Altre canongè vigatà, de nom Berenguer Eribalt, testava en 1111 exposant son desig d'anar a Jerusalem (54). D'Huc II, comte d'Empúries, es diu que visità el Sant Sepulcre (55). Féu el peregrinatge a la Terra Santa un Pere Oldegar, en l'any 1113, en què un document del 10 de desem-

(39) BOFARULL, *op. cit.*, vol. II, p. 139.

(40) A. C. V.: calaix F, plec ✱. núm. XXXII.

(41) A. C. S. U. *Lib. Dot. I*, fol. 152, núm. 460; fol. 103, núm. 312; fol. 127, núm. 384; fol. 214, núm. 711.

(42) B. ALART, *Cartulaire Roussillonais*, doc. LXXVIII, p. 110.

(43) Josep BALARI JUVANY: *Origenes Històrics de Catalunya*, llib. XVIII, c. VI.

(44) A. C. B., *Lib. III. Antiq.*, fol. 42, doc. 87.—No és per dir el que diferents historiadors catalans han fantasiejat sobre aquesta dona.

(45) Francesch MONTSALVATGE. *Notícies Històriques*, vol. XXI, p. 165.

(46) Fermi PUJADES, *Crònica Universal del Principado de Catalunya*, llib. XVIII, c. VI.

(47) A. C. V., cal. 6, núm. 1132: L'ardiaca de Barcelona Armengol testà en aqueix mateix any per igual motiu (A. C. S. U. *Lib. Dot. I*, fol. 236, núm. 799).

(48) VILLANUEVA, *op. cit.*, vol. XIII, ap. XXIX.

(49) BALARÍ; *op. cit.*, p. 688.

(50) A. C. V., Cal. 6, núm. 1125.

(51) CAPMANY: *Memorias*.

(52) A. C. V., *Lib. Dot.* fol. XXXIV.

(53) A. C. B., *Lib. Antiq.*, núms. 651 i 652.

(54) A. C. V., Cal. 6, núm. 1567 i *Necrologi* 1 bis, fol. 255.

(55) Joaquim BOTET I SISÓ: *Les monedes catalanes*, vol. I, p. 136.

bre parla de que quan torni deurà definir un deute (56). El testament d'en Pere Pons, en l'any 1116, fa constar en motiu del viatge de Jerusalem, i lo mateix el de Gilbert Amat, dos anys després (57).

Tot demostra que després de la conquesta de Trípoli se feren molt usuals els viatges a la Terra Santa. El cartulari de la Basílica del Sant Sepulcre de Jerusalem parla d'un *Petrus barchinonensis*, qui arribà a ésser Prior de la santa basílica (58). En 1120 degué el sant peregrinatge ésser fet per un tal Oliva Guillem (59); i dos anys més ençà per un tal Ramon *Genardi miles* (60). En 1123 una mare i son fill (61); l'any següent un Arnau Arnau (62). En Bernat de Fraxinet morí en 1125 a Trípoli, camí de Terra Santa (63). Sant Olaguer, bisbe de Barcelona, es diu que hi anà en 1125 (64); també un Pons Guerau en el mateix any (65). Pere Bernat, bisbe d'Elna, en 1126 ressarcia al capítol de la seva catedral 1219 sous, que li havien estat deixats en préstec per fer el viatge a Terra Santa (66). En el mateix temps volia anar-hi un Ramon Berenguer de Cors, canonge de Vich (67); l'any següent se resolía el testament d'un Berenguer Bonfill, ordenat abans d'anar al Sant Sepulcre (68). En 1128 manifestava sa voluntat d'anar a Jerusalem en Berenguer de Jossar, en 1157 un Pere Bernat amb sa esposa, i en 1168 una na Ferrera, tots, de la Seu d'Urgell (69). En 1131 féu testament un altre català pel mateix objecte (70) i en 1132 havia mort pel camí un altre varó de nostra terra (71); en el mateix any un tal Arnau Berenguer (72); en Bernat de Riudeperes es disposava a fer-hi el viatge en 1137 (73); en 1138 féu testament en Berenguer Tedmar (74) i un Berenguer Ramon (75): constant també que aleshores morí l'ardiaca de Vich Bernat, *tertio adiens Sanctum Christi Se-*

(56) A. C. A., *Cart. de Sant Cugat del Vallès*, núm. 560, fol. 174.

(57) A. C. S. U. *Lib. Dot.*, I, fol. 35, núm. 65; fol. 186, núm. 585.

(58) *Catalunya en les Crehuades*, article II.

(59) A. C. B., *Lib. II Antiq.*, fol. 173, doc. CCCXII.

(60) A. C. S. U. *Lib. Dot.*, I, fol. 192 núm. 610: També poden esmentarse les disposicions testamentàries del sagristà d'Urgell Seniofred i d'un Erivall (Id., id., fol. 149, núm. 444 i fol. 198, núm. 639).

(61) A. C. A., *Cart. de Sant Cugat*, núm. CCVI, fol. 56.

(62) A. C. V., Cal. 6, núm. 1169.

(63) Joaquim MIRET I SANS, *op. cit.*, p. 31.

(64) FLÓREZ: *España Sagrada*, vol. XXIX, cap. V.

(65) A. C. A., *Cart. de Sant Cugat*, núm. 925, fol. 306.

(66) MONTSALVATGE: *Not. Hist.*, vol. XXI, p. 169.

(67) A. C. V., *Lib. Dot.*, fol. XLVII.

(68) A. C. A., *Cart. de Sant Cugat del Vallès*, núm. 431, fol. 136.

(69) A. C. S. *Lib. Dot. I*, fol. 78 núm. 220; *Cartirologi de l'Obra*, Doc. 74; *Lib. I, Dot.*, fol. 283, núm. 996.

(70) A. C. B., *Lib. IV Antiq.*, fol. 33, doc. XCVIII.

(71) Id., Id., fol. 40, doc. CXVII.

(72) Id., Id., fol. 2, doc. VII.

(73) A. C. V., *Lib. Dot.*, fol. XLI.

(74) Id., Id., fol. LVII.

(75) A. C. B., *Lib. III, Antiq.* fol. 101, doc. CCLXVII.

fulcrum (76). En 1142 el bisbe de Barcelona Arnau disposava ses voluntats abans d'empendre el viatge a Jerusalem; morí a Roma quan anava de pas (77). Els canonges de Vich feien anyal commemoració d'un tal Berenguer Cabiscol *in itinere Sancti Sepulcri defuncti* (78).

La segona croada, que s'inicià en 1147 i durà dos anys, i la temporada que anà fins a la tercera d'aquelles expedicions militars i piadoses (1189-1193), no degueren ésser tan favorables als peregrinatges com ho havien estat els *temps anteriors*. No amaguem, amb tot, alguns noms de compatricis que s'atreverien a fer el viatge a Terra Santa. Així encara podem esmentar el nom del canonge barceloní Pere Ramon, en 1147 (79); Pere Poch de Canovelles en 1154 (80); una tal Nivia en 1156 (81); un Arnau Berenguer, canonge de Barcelona, en 1159 (82); un Pons, Degà de la Seu de Barcelona, en el mateix temps (83); un Reverter en 1164 (84); en 1166 en Berenguer de Pere⁹ tallada, germà del bisbe de Girona (85); en 1186 una donació al monestir de Sant Cugat del Vallès parla de que si el donador vol fer el viatge a Jerusalem, el monestir li donarà 100 *aureos* (86). Del comte emporità Huc IV es diu que al començ del seu govern, per allà l'any 1200, visità els Llocs Sants de Palestina (87). Finalment, en 1208, expressava sa voluntat de *visitare sepulcrum Domini* un tal Bernat Romeu (88).

Les relacions comercials i polítiques sostingudes pels catalans amb els territoris d'Orient facilitaren, des de principis del segle XIII, que es pogués tornar a fer la peregrinació a Terra Santa. Així trobem que el ja citat comte d'Ampúries, a 24 de juliol de 1219, signava un tractat amb Marsella, en virtut del qual era autoritzat per tenir en aquell port una nau mercant i de passatge per a tragarinar peregrins a Terra Santa i mercaderies a Alexandria i a Àssíria, les quals havien d'ésser rebudes a bord de la mateixa manera que es feia sobre les naus marselleses. Una *tabula* o agència especial reclutava en el port els passatgers per la nau del comte (89).

La fracassada croada que emprengué en 1269 amb ben poca sort el rei

(76) A. C. V., *Necrologi I bis*, fol. 225 v.

(77) A. C. B., *Lib. I Antiq.*, fol. 198 doc. DXXXIV i fol. 237, doc. DCLXIV.

(78) A. C. V. *Necrologi I bis*, fol. 284 v. Aquest personatge apar que visqué a principis del segle XII i que en 1137 era ja mort, puix tenia successor. No sabem la dada en què morí *in via sancti sepulcri*, un Ramon Ató, sacerdot. *Necrologi, I*, fol. 28.

(79) A. C. B., *Lib. IV Antiq.*, fol. 3, doc. VIII i fol. 14, doc. XLV.

(80) A. C. V., *Cal.* 6, núm. 1197.

(81) A. C. d'A., *Cart. de Sant Cugat del Vallès*, núm. 442.. fol. 136.

(82) A. C. Bar., *Lib. IV Antiq.*, fol. 10, doc. XXX.

(83) Id. Id., fol. 108, doc. 258.

(84) Id. Id., fol. 50, doc. CXLVII.

(85) *Viage literario*, vol. XIII, Carta XCV.

(86) A. C. A., *Cart. de S. Cugat del Vallès*, núm. 594, fol. 187.

(87) Joaquim BORET I SISÓ: *op. cit.*, vol. I, p. 137.

(88) A. C. B., *Lib. I Antiq.*, fol. 248, doc. 670.

(89) NICOLAU D'OLWER: *op. cit.*, p. 21.

en Jaume, portà a algunes de les naus expedicionàries, dispersades per la tempestat, a Sant Joan d'Acra, però aquest incident torbà passatgerament les relacions que hi havien i amb tota mena d'habilitats fomentaven els comtes-reis en benefici del comerç dels seus súbdits amb els sarraïns d'Orient. Un tractat entre Jaume II i Kelaun reconeixia al nostre rei el dret de donar passaport, no sols als seus súbdits, sinó a tots els cristians, per visitar amb garantia de protecció els llocs de Terra Santa. En virtut d'això, qui era portador d'un document del rei d'Aragó i adreçat al veguer mahometà de Jerusalem, li era concedit fer la seva visita i tornar-se'n a casa seva amb plena seguretat de sa persona i dels seus béns. (90). Aleshores la Corona Aragonesa exercia un efectiu protectorat sobre els cristians de l'Orient. Una ambaixada del rei esmentat, en 1300, obtenia del soldà que *tot christia que vaja o intena de anar al Sepulcre ab bulla nostra puxa anar estar e tornar salv e segur per tota vostra terra e senyoria no pagant e donant negun dret ne tribut* (91). No content d'això el monarca sol·licitava la custòdia del Sant Sepulcre de Jesucrist per súbdits seus.

En 1322, amb una nova ambaixada el soldà Mahomet, després de donar-li les gràcies per la lliberació de catorze captius i envió de joies, demanava que consideraria com a demostració honorable i mostra d'especial amor *placia atorgar e ordonar la guardia y administració del Sant Sepulcre per tots temps a la orde dels frares predycadors qui es fort aprobada orde en la cristiandat. Així emperó que els dits frares que en lo dit servey seran reputats sien tota hora naturals dels regnes e de les terres del Rey Daragó* (92). En 1327 la demanda era a favor dels frares de l'Orde de Sant Francesc (93).

Dels peregrinatges a Terra Santa en posseïm diferents relacions en català i per tant redactades per gent de casa nostra. Així don Joan Pijoan donà a conèixer el text del viatge que en 1323 feren un tal Guillem de Tremps, cerveri, acompanyat d'uns Jaume Riquer i Eromir Sastre, targari, acompanyats per dotze frares de l'Orde de Predicadors, els quals aprofitaren una nau d'un tal Guillem Grau de Tarragona, que els portà fins a Alexandria, d'on emprengueren el peregrinatge a peu (94).

El senyor canonge Jaume Collell donà a l'estampa un *Romiatge de la Casa Santa de Jerusalem, fet per Mestre Guillem Oliver, ciutadà de Barcelona*, en 1464, i també la *Relació de la Peregrinació a Jerusalem y Palestina, es-*

(90) NICOLAU D'OLWER, *op. cit.*, p. 27.

(91) Id., p. 30.

(92) JOSEP PIJOAN, *Un nou viatge a Terra Santa en català* (1323) en l'*Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, any 1907, p. 370.

(93) ENRIC FINKE, *Acta Aragenensia*, vol. II, p. 758.

(94) PIJOAN, lloc citat, p. 374-384. El text del peregrinatge consta en el manuscrit número 167, procedent del monestir de Ripoll i avui custodiat en l'Arxiu de la Corona d'Aragó. La relació ocupa des del foli 81 al 88 del manuscrit, essent en lletra de la catorzena centúria. Havia dedicat unes ratlles al còdex Rodulf BRER, en son estudi sobre els manuscrits de Santa Maria de Ripoll (versió catalana, p. 170).

crita per lo Reverent P. Joan Lopez, Franciscà de Catalunya, 1762-1781 (95).

Són també demostració de les relacions que hi hagué entre Catalunya i Palestina els freqüents llegats que es troben en els antics testaments a favor de la Basílica del Sant Sepulcre jerosolimità (96). Igualment en són indicatiu les relacions que hi hagueren entre nostres passats i les corporacions religioses i militars de Terra Santa, sobretot amb els canonges agustinians del Sant Sepulcre i els cavallers Hospitalaris de Sant Joan de Jerusalem i Templers (97) Diferents esglésies foren dedicades a l'advocació del Sant Sepulcre, essent una de les primeres la de Palera, de la qual consta una consagració en 1085 (98). En 1107 l'abat de la Grassa rebia l'administració de l'església del Sant Sepulcre de Palera, que amb anterioritat havia cedit al Sant Sepulcre de Jerusalem, tenint facultat el preciat abat de nomenar al de Palera, amb la condició d'enviar tots els anys al Sant Sepulcre de Jerusalem un cens de dotze diners, moneda de Besalú, datant-ho als 12 de març de l'any 1107 (99). Algunes de nostres catedrals tingueren la seva capella del Sant Sepulcre, constant en 1067 un llegat a l'obra del Sepulcre del Senyor, *factum in Barchinone juxta ecclesiam Sanctae Crucis* (100). Un testament de l'any 1100 llegava a l'obra del Sant Sepulcre de Girona (101). En 1045 i 1050, se cita la casa del Sant Sepulcre de *ipsa Sede*, i de *Sede Vicho* (102) o sia d'Urgell.

Una indicació continguda en el llibre de cavalleries, titulat *Tirant lo Blanch*, dóna a entendre que no faltaria qui tindria l'idea de la necessitat del pelegrinatge a Jerusalem. Per això diu tal llibre que el comte Guillem, tenint ja 55 anys, determinà anar a *la casa sancta de Hierusalem hon tot cristià deu anar si li és possible per fer penitència e smena des sos defalliments* (103).

(95) Figuren aquests textos en el volum I, únic publicat, de la sèrie que havia de titular-se *Catalunya a Palestina*. Ambdós són trets de manuscrits de la Biblioteca Universitària de Barcelona. El II volum havia de contenir la reproducció del llibret imprès a Perpinyà en 1602, titulat *La devota peregrinació de la Terra Sancta y Ciutat de Hierusalem, feta y escrita per lo Reverent senyor mossen Miquel Matas, natural de la vila de Olot*.

En la mateixa Biblioteca Universitària de Barcelona hi ha un manuscrit titulat *Terra Santa o Serafich Jordi Historic*, escrit per un pare franciscà del convent del Mont de Sió a Jerusalem, en el qual hi ha una extensa descripció dels Llocs Sants, que sembla redactada a principis del segle XVIII, del qual parla el Pijoan en el seu citat treball, p. 373.

(96) Resta ja citat abans el testament de Wifred Bronicar de l'any 982 en què llegava una burra i sis ovelles *ad Ierosolima*. En el testament del vescomte Guillem de Castellbó de l'any 994 hi consta una donació al Sant Sepulcre. També en el de la vescomtessa d'Urgell Sancia, en 1016 (Joaquim MIRER i SANS, *Investigació històrica sobre el Vizcondado de Castellbó*, ap. II i III). Igualment es troba en la darrera voluntat del comte Ramon Berenguer III per allà l'any 1132 (MONSALVATGE, *op. cit.*, vol. XI, p. 423).

(97) Vegi's *Catalunya i les Crehuades*, article III.

(98) PUIG, FALGUERA, GODAY, *L'Arquitectura Romànica a Catalunya*, vol. III, p. 88.

(99) MONSALVATGE, *op. cit.*, vol. XI, p. 378.

(100) A. C. B., *Lib. I Aut.*, fol. 199, doc. 537.

(101) Arxiu de la Cúria Eclesiàstica de Girona, *Cartolari de Carlemany*, p. 27.

(102) A. C. S. U.: *Lib. Dot.*, I, fol. 235, núm. 797 i fol. 152, núm. 446.

(103) *Tirant lo Blanch*, vol. I, cap. II. És de pensar que tal afirmació seria deguda a l'influx d'una creença mora.

Moltíssima ha estat en tot temps la veneració als sants sepulcres dels Apòstols Sant Pere i Sant Pau, honorats a Roma. La circumstància de trobar-se en la Ciutat Eterna la càtedra papal, a la qual en tots temps el poble cristià ha sotmès les seves divergències i ha acudit en demanda de llum, tot ha contribuït a que fossin freqüents els pelegrinatges a Roma.

Des dels primers temps de la Reconquesta que trobem abundants notícies de viatges *ad limina Apostolorum*. Prescindint d'enumerar d'entre tals viatges els que portaven inherent la resolució d'algun afer, si bé religiós d'interès no devot, farem relació d'alguns textos en què consta que es tractava únicament d'un vertader pelegrinatge.

El comte de Cerdanya, Besalú, Conflent i Vallespir, Oliva Cabreta, degué fer tal viatge en 968, puix que una butlla papal diu que *vir Deum timens et inclitus comes nomine Oliva veniens oratum Romam ad Beatissimorum Apostolorum Petri et Pauli sacratissima corpora.....* (104). Vivas, bisbe de Barcelona (974-995), volia anar a Roma a visitar *aulam Beati Petri claviger etherei vel ceteros sanctos* (105). Un tal Seniofred, arxiprest, volent *pergere itinere Domum Sancti Petri et Sancti Pauli Rome vel reliquias sanctas ad exorandum pro peccatis*, als 8 de març de l'any 998 féu testament (106). Una dona anomenada Mello atorgava testament en 1003 per si es morís durant el camí *quod ego debeo facere ad Sancti Petri Apostoli qui est in Roma* (107).

Els bisbes, que per emprendre llarg viatge havien de sol·licitar autorització del metropolità, alguna vegada, com succeí amb el prelat vigatà Arnulf, en 1001, en lloc de poder peregrinar a Jerusalem, hagueren d'acontentar-se amb l'anada a Roma (108).

El comte Berenguer Ramon I, en un testament fet temps abans de la seva mort, ocorreguda en 1036, motiva la raó de fer tal document, *cupiens pergere Roman ad visitanda limina Beatorum Apostolorum Petri et Pauli aliorunque Sanctorum Dei* (109). Un tal Guadall, en 1304, disposava dels seus béns, puix volia *pergere in partibus Roma ad domo Sancti Petri et Pauli Apostolis et aliorum sanctorum* (110). El mateix feia constar en 1060 el canonge de Vich Guillem Xixil, ja que volia anar a Roma, *sive in aliis itineribus sive loca sanctorum* (111). Abans de marxar cap a Roma un Berenguer Guillem féu

(104) MONSALVATGE, vol. VII, ap. XI.

(105) A. C. B., *Lib. I Antiq.*, fol. 23, doc. 46.

(106) Id., *Lib. II Antiq.*, fol. 128, doc. 382.

(107) A. C. d'A., *Cart. de Sant Cugat del Vallès*, núm. 3001, fol. 75.

(108) MONCADA, *Episcopologi*, vol. I, p. 218. En 1019 un Ermemir testava abans d'anar *ad servitium* de Sant Pere de Roma (A. C. S. U. *Lib. Dot.*, I, fol. 145, núm. 347). Igualment feien en l'any 1051, 1056 i 1058 un tal Guillem Arquilevita i un Arnau (Id., id., fol. 218, núm. 727; fol. 156, núm. 452; fol. 163, núm. 476).

(109) BOFARULL, *op. cit.*, vol. I, p. 252.

(110) BALARI, *op. cit.*, p. 687.

(111) A. C. V., Cal. 6, plec A, núm. 19.

testament en 1075 (112). En 1080 es jurava el testament sacramental d'un Gaufed Guillem, qui morí en tornar de l'Apúlia, o sigui d'Itàlia, amb el seu senyor el bisbe de Girona Berenguer, trobant-se en una nau en la mar, nau de les que tenien el nom de *catús* (113). Fent constar el seu desig de *pergere ad damum Sancti Petri Rome et ad domum Sancti Nicholai*, disposava dels seus béns un Pere Ramon en l'any 1093 (114).

En 1101 expressava la seva voluntat de visitar a Roma els cossos de Sant Pere i Sant Pau i d'altres sants Guillem Berenguer, bisbe de la Seu vigatana (115).

A 9 de gener de 1216 una donació d'església exceptua de les *quisties* dos casos: *silicet si personaliter oporteb nos ire in expeditionem in Hispanie, vel Roman ire pro facto eclessie vestre* (116). El bisbe i capítol d'Urgell a 31 març de 1241 acordaren sobre la substitució dels clergues que anessin a llunyanes terres per ocasió d'estudis o algun peregrinatge (117).

Com es veu, no són pas tan nombrosos els documents referents a romeries a la Ciutat Eterna, com als pelegrinatges a Terra Santa. No vol dir això que fossin molts més els fidels que exposaven la vida anant als llocs santificats per la vida de Crist que els visitants de les relíquies dels dos Apòstols. És que no essent tan exposat ni llarg el camí fins a Roma no precisava tant disposar dels seus béns els fidels abans d'empendre el camí. La major part de pelegrins que volien anar a Jerusalem devien fer la parada a Roma; la qual cosa vol dir que si poguéssim sumar els devots que estigueren en la capital del món cristià fóra indubtable que aquests serien més que els que feien la ruta fins a Jerusalem.

També eren freqüents les deixes piadoses fetes en testaments a les basíliques on estaven en veneració les relíquies dels Apòstols Sant Pere i Sant Pau. Els ja esmentats vescomtes Guillem de Castellbó i el de Sancia, vescomtessa d'Urgell consignen piadosos llegats a Sant Pere i Sant Pau de Roma. El testament d'un tal Deila Prevere, a 15 d'agost de l'any 992, llega a Sant Pere de Roma *meum enapum de argento et solidos xxii* (118). D'Urgell consten llegats de Sant Pere de Roma en 1051, 1075 i 1145 (119).

El viatge a Roma era facilitat per la notícia de les coses visitables en la Ciutat Eterna, contngudes en llibres dels quals es multiplicarien les còpies. El Museu Episcopal de Vich posseeix un quadern sortit de l'*escriptorium* de

(112) BALARI, *op. cit.*, p. 688.

(113) A. C. de Girona, *Cart. de Carlemany*, p. 274.

(114) A. C. B., *Lib. IV Ant.* fol. 11, doc. 33.

(115) Id., *Lib. I Ant.*, fol. 242, doc. 634.

(116) Id., *id.*, fol. 218, doc. 497.

(117) A. C. S. U. *Lib. Dot. I*, fol. 291, núm. 1028.

(118) MONSALVATGE, vol. XV, p. 226.

(119) A. C. S. U. *Lib. Dot. I*, fol. 152, núm. 446; fol. 39, núm. 78; fol. 94, núm. 276; fol. 254, núm. 877.

Sant Joan de les Abadesses i pertanyent als anys del 1235, digne d'esment en aquest concepte. Fins ben entrat el segle XIX que s'editaren llibrets per facilitar el tal romiatge. Coneixem un d'aquests volums formant un petit opuscle de 832 pl., d'uns 10 X 7 cm., imprès a Manresa a can Martí Trullàs, titulat: "*Guia de camins per anar y venir de las parts mes principals d'Espanya y Roma: va anyadit el nou modo de escriurer cartes y respondrer a ellas ab tot genere de correspondencias a lo modern*", essent notable en el text la indicació d'algunes posades i hospicis per recollir els peregrins.

Els pelegrinatges més llargs i difícils, com eren els de Jerusalem i el de Roma, sembla que portaven inherent la manumissió o llibertat dels esclaus que amb fidelitat feien el viatge amb el seu senyor. Així ho indica el testament de Seniofred, comte de Cerdanya i Besalú, de l'any 966, que disposa dels seus esclaus, exceptuant-ne dos *id est Stephanum et Amaharicum qui mecum fuerunt ad Romam* (120).

Per algunes indicacions fetes abans d'ara pot veure's la importància que tenia el peregrinar a fi de venerar les relíquies de l'Apòstol Sant Jaume el Major, a Galícia. També el Concili de Latran de l'any 1128, que tant s'ocupà de croats i pelegrins, en son cànon XI, es referia als qui feien el viatge a Jerusalem o a Espanya, donant a comprendre amb aquesta darrera denominació la visita a Sant Jaume de Galícia (121).

Les relíquies de l'Apòstol Sant Jaume foren trobades en la novena centúria, regnant Alfons II de Lleó. Aquest descobriment molt de pressa fou conegut pel món cristià, acreditant-se sobretot pels pelegrinatges que des de l'onzena centúria foren nombrosíssims, portant gent de terres molt distants, havent-hi uns temps en què es volgué donar tanta importància al culte a Santiago que se'l considerà com a font copiosíssima de gràcies espirituals, més que la Terra Santa i que Roma (122).

Nosaltres podem presentar testimonis de tal viatge als confins occidentals de la Península Ibèrica des de l'any 1023, en què un Giribert, amb un clergue anomenat Bonfill, feren disposicions testamentàries, ja que volien anar a visitar *limina Sancti Jacobi* (123). A 25 de febrer de 1024 es féu un testament sacramental amb motiu d'anar el testador *ad visitanda limina Beati Jacobi Apostoli* (124). A 1036 trobem documents de visita a Sant Jaume de Galícia referents a un Seniofred i de Sant Armengol quan volia *pergere ad limina Sancti Jacobi Apostoli*. Altre testament resulta corresponent a

(120) MONSALVATGE, vol. I, ap. III.

(121) JOANNES DOMINICUS MANSI, *Sacrarum Conciliorum nova et amplissima collectio*, vol. XXI, cols. 281-285.

(122) A. KINGSLEY PORTER, *Romanesque Sculptures of the Pilgrimage Roads*, vol. I, text, p. 177.

(123) BALARI, *op. cit.*, p. 687.

(124) A. C. A., *Cart. de Sant Cugat del Vallès*, núm. 349, fol. 316.

l'any de 1044 i a nom d'un Giribert (125). Perquè volia *pergere ad limina Beati Jacobi Apostoli* disposava dels seus havers en 1045 un Ramon Levisa (126). El mateix féu en 1057 la comtessa de Barcelona Ermesinda abans d'empendre el seu pelegrinatge a Santiago de Galícia i a Sant Pere i Sant Pau de Roma (127). En aquest mateix any Ramon Guillem deia que volia anar *ad partibus Galecie visitare Sancto Apostolo Dei* (128). En el testament sacramental d'un tal Rodvall, en 1060, es parla de què pels seus deutes *dimisit ipsam mulan in qua ipse ibit ad Sanctum Jacobum* (129). Altres testaments poden retreure's d'un Ramon en 1063, d'un Pere Guillem en 1072 i d'un Guadall en 1098 (130). Dels comtes d'Empúries Huc II, que morí per allà l'any 1115, se sap que visità Sant Jaume de Galícia i el Sant Sepulcre (131). Amb motiu de voler venerar Sant Jaume *Galiense* un tal Vivilà féu escriptura testamental en 1143 (132). En 1183 Berenguer de Guardia, tement córrer perill de mort, disposà dels seus béns abans de partir per a Sant Jaume i per a Espanya: *ad limina sancti iachobi et yn Spaniam pergens et mortis periculum incurrere timens* (133). En 1183, amb el desig d'anar a Sant Jaume de Compostela, disposà de les seves coses un tal Bernat de Pujalt, canonge de Barcelona, resolent-se el testament sacramental l'any següent (134). Com hem ja dit, a 9 de gener de 1216 s'exceptua de les quisties *si personaliter oportet nos ire in expeditionem in Hispanie* (135).

Un còdex manuscrit de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, provinent de Ripoll, té gran importància com a testimoni del culte que s'anava a donar per nostres pelegrins a Sant Jaume, en el lloc on hi havia la seva tomba. Per una carta dedicatòria consta que el monjo ripollès Arnau de Mont en 1173, amb motiu d'una peregrinació a Compostela, va dirigir a l'abat i a prior del monestir una còpia contenint íntegrament els llibres II, III i IV del famós *Codex Calixtinus* i part dels llibres I i V del mateix còdex, conservant avui en la catedral compostelana (136).

(125) A. C. S. U. *Lib. Dot.*, I, fol. 130, núm. 395; fol. 19, núm. 26; fol. 52, núm. 124; fol. 235, núm. 797.

(126) Id., id., núm. 967, fol. 324.

(127) MONSALVATGE, *op. cit.*, vol. XI, p. 309. — BOFARULL, *loc. cit.*, vol. II, p. 51 ss.

(128) BALARI, *op. cit.*, p. 687.

(129) A. C. V., *Lib. Dot.*, fol. 53.

(130) A. C. S. U. *Lib. Dot.*, I, fol. 105, núm. 317; fol. 225, núm. 752; fol. 58, núm. 144.

(131) BOPER, *op. cit.*, p. 136.

(132) A. C. A., *Cart. de Sant Cugat del Vallès*, núm. 440, fol. 135.

(133) BALARI, *op. cit.*, p. 687.

(134) A. C. B., *Lib. I Ant.*, fol. 209, doc. 561: Porten llegats a Sant Jaume de Galícia en testament d'un Vivas, prev., de 1050, d'un Ranult de l'any següent, d'un Isam Godall, en 1075 i el d'un Guillem Bernat en 1115. (A. C. S. U. *Lib. Dot.*, I, fol. 152, núm. 446; fol. 39, núm. 78; fol. 94, núm. 276; fol. 254, núm. 877.

(135) Id., *Lib. IV Ant.*, fol. 218, doc. 497.

(136) Còdex 99 de la col·lecció de Ripoll. — Vegi's Rodolf BEER, *Los manuscrits de Santa Maria de Ripoll*, versió catalana, pp. 111-115.

El *Codex Calixtinus*, així anomenat per atribuir-se en son germen al papa Calixte II

Ja tindrem ocasió de veure més endavant altres testimonis del pelegrinatge a Sant Jaume, posteriors als que hem anomenat.

A més d'aquestes peregrinacions se'n feien d'altres, que algunes vegades anaven lligades amb aquelles, ja que es feien en un mateix viatge, ja perquè els santuaris aquests a què també es volia donar veneració s'esqueien pel camí o eren pròxims a la ruta que es feia. Una de les esglésies més freqüentades pels pelegrins era la de Bari, ja que en dita població italiana s'hi conserven les relíquies de Sant Nicolau de Mira. Ja hem apuntat que el testament d'un Pere Ramon era motivat pel desig d'anar a Roma *et ad domum Sancti Nicolai* (137).

Seria un pelegrinatge bastant separat de les rutes ordinàries el que mostrà desig de fer en 1060 un tal Guitart Bernat, qui parlava de què volia anar a Sant Miquel *Periculi Maris* (que deuria ésser el Mont *Saint Michel*, del Nord de França), a més de Sant Martí *de Turone* (Sant Martí de Tours) i a altres sants, que és de creure serien tots a França. El testador morí assassinat, resolent-se el seu testament en 1063 (138).

Més freqüentat per nostres pelegrins seria sens dubte el viatge fins al Mont Gàrgan on s'hi venerava Sant Miquel Arcàngel, a causa d'una tradició que consignava el Sant Príncep de les milícies angelicals haver pres la iniciativa de què se li alcés un santuari. El testament del vescomte Guillem de Castellbó en 994, i el mateix el de Sancia, vescomtessa d'Urgell en 1116, consignen donacions al *Sanctum Michaellem in Montem Garganum* (139). En aquests documents hi han altres donacions a Sant Salvador *in Mari*, que sembla ésser un santuari prop de Marsella.

En 1067, una tal Riquilda féu testament perquè volia *pergere ad Sancta Maria de ipso Puyo vel ad Sancta Fides Virginis et aliorum sanctorum que pergere cupio* (140). Un Pere de Vilafraser, amb la seva esposa Guillerma, en 1187, féu un llegat a Sancta Maria de Rocamador, i un tal Carbonell de Ribau,

que havia tramès en 1121 un manuscrit amb un ofici complet de totes les festivitats de l'Apòstol, fou completat per un tal Aimeric Picaud, natural de Parthenai le Vieux, qui en companyia d'altres persones, en 1139 i 1140, estigué en peregrinació a Santiago. Aleshores el citat sacerdot oferí al Capítol compostelà un exemplar d'aquell manuscrit, que tenia cinc llibres: I, els oficis i misses per les festivitats de l'Apòstol, o sigui la part ver-taderament calixtiana; II, una col·lecció de miracles de l'Apòstol, atribuïda també en part al papa Calixte; III, la relació de la trasllació miraculosa del cos de Santiago des de Palestina a Espanya; IV, la fabulosa narració de l'expedició de Carlemany a Espanya per manament de Sant Jaume, atribuïda a l'arquebisbe Turpin; i V, la descripció dels camins de Santiago i de la ciutat que devien seguir els peregrins, que era compost, sembla del tot, pel citat Aimerich.

(137) A. C. B., *Liber IV Ant.*, fol. 11, doc. 33.

(138) A. C. A., *Cart. de Sant Cugat del Vallès*, núm. 555, fol. 173.

(139) MIRET, *op. cit.*, ap. II i III.—Entre els llibres de la canònica vigatana n'hi ha un escrit a Vich en 1064, en el qual hi ha diversos opuscles, entre ells una relació de l'aparició de Sant Miquel Arcàngel al Mont Gàrgan.

(140) A. C. B., *Cart. de Sant Cugat del Vallès*, núm. 1079, fol. 373.

en 1207, a Santa Maria del Puig i a Santa Maria de Rocamador (141). El testament del ja citat Vivas, en 1050, fa també donació a Sant Pau de Narbona i el de Guillem Ramon, en 1115, a Santa Maria de *ipso Pujó*, que sembla ésser l'església francesa de Pui en Vélay que hem ja trobat citada en la deducció de Folbar en 1080. Aquestes indicacions fan suposar una relació entre els nostres passats i tals santuaris.

Fa suposar també la importància que prengueren els pelegrinatges el fet que en les consagracions de les nostres antigues esglésies i en els tresors de les mateixes hi constin abundància de *sacra pignora sanctorum* referents als santuaris palestínecs i a les basíliques romanes. La carta del monjo Oliva, dirigida en 1040 al bisbe de Vich i abat de Ripoll del mateix nom, és en aquest punt digne d'esment, puix que enumera les relíquies copiosíssimes en nombre que hi havia al monestir de Sant Miquel de Cuxà (142).

Lo dit fins aquí no s'ha d'entendre com si no es fessin pelegrinatges als santuaris de la nostra terra. Sols volem donar per sentat que les visites piadoses més freqüents a santuaris catalans es feien a la muntanya i a l'església de la Mare de Déu de Montserrat. Tenien tanta importància aquests pelegrinatges montserratins que, ja al segle XIII, el rei Jaume I tingué de manar als pelegrins que es portessin les viandes per mantenir-se, mentre estiguessin en el santuari, puix que lo contrari seria càrrega insuportable per al monestir annexe al temple on es venerava la santa imatge (143).

De finals del segle XIV es conserva en la biblioteca del monestir de Montserrat un còdex contenent les cançons i l'anotació musical de les mateixes, apropiades als pelegrins que volguessin cantar i dansar (*cantare et trepudiare*) a fi que en les vetlles que es tenien en l'església de Santa Maria no es fessin sentir més que honestes i devotes cantilenes (144). Entre les miniatures que adornen la part més antiga d'aquest còdex, n'hi ha una en què es veuen els romeus que visiten a la Verge Montserratina, en ocasió d'anar a guanyar el Jubileu de la Porciúncula, concedit per la Butlla de Bonifaci IX, en 1396 (145).

Llarg fóra exposar tot el que coneixem amb referència als pelegrinatges a Montserrat. Sols direm que ja en la catorzena centúria el príncep primogènit de la casa reial aragonesa hi anava en viatge de nuvis, fent-hi presentalles els membres de la casa reial de grossos brandons de cera i d'imat-

(141) MIRET, *loc. cit.*, p. 160.

(142) *Marca Hispanica*, ap. CCXXII.

(143) VILLANUEVA, *op. cit.*, vol. VII, carta LIV.

(144) Dom Gregori M.ª SUNYOL, *Els cantis dels romeus*. Vegi's *Analecta Montserratensia*, vol. I, pp. 100-192. — Dom Anselm M.ª ALBAREDA ha descrit el *Llibre Vermell* que conté aquests càntics, en el vol. III dels mateixos *Analecta*, pp. 164-173.

(145) La reproduïren els mateixos *Analecta*, vol. III, p. 166.

ges d'aquesta matèria, representatives del monarca, ja que el gormiment s'atribuïa a la intercessió de Maria, sota el títol de Montserrat (146).

Com ja hem indicat, els pelegrins seguien rutes determinades ja abans, de les quals n'eren com les fites els santuaris on s'hi venerava alguna insigne reliquia o imatge. Encara que els pelegrins del Nord de França en dirigir-se a Sant Jaume de Galícia ho feien travessant la serralada pirenenca, pel cantó de Navarra, els que anirien a Roma era natural que ho fessin pel Llenguadoc (147), seguint cap a Marsella i la costa italiana. Barcelona seria en la ruta que seguirien els pelegrins que anaven a Santiago de Galícia, des de les regions del Llenguadoc i d'Itàlia, indicant-ho així el fet que, en setembre de 1157, es fes consignar que s'estatjava en el palau comtal de Vilamajor del Vallès *Archiepiscopus de Sancti Jacobi*, del qual es fa constar que venia de Roma. Pel juny de 1157 s'hi allotjaren uns cavallers del Rosselló que venien de *Sancti Jacobi* (148).

Facilitaven l'abundància de piadosos viatges la multitud d'establiments tals com hospitals destinats especialment a la recollida dels peregrins. En ells aquests podien reposar-hi i si estaven malalts hi eren cuidats, donant-se'ls també assistència per guiar-los dreturerament cap al final de la seva empresa (149).

Les rutes i camins per on transitaven, per més que estiguessin sota la salvaguarda de la potestat civil, conforme ho diuen els Usatges en el capítol *Camini et strate*, era difícil que sempre estiguessin amb la deguda seguretat. D'aquí la fundació de institucions especials per la defensa dels peregrins. Diverses Ordres Militars tenen especial relació amb tal mena de serveis.

Els pelegrinatges presentaven de vegades un interès comercial, però més que altra cosa, si exceptuem la importància religiosa, un gran interès artístic. Mr. Artur Kingsley Porter ha dedicat una obra monumental a exposar les

(146) Vegi's *Analecta*, vol. III, pp. 321-327. — Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents per la història de la cultura catalana migeval*, vol. II, doc. CXXXVI, nota.

(147) Així els seria fàcil per estacions a Santa de Fe de Comques, Sant Tròfim d'Arles, Sant Nazari de Carcassona, Sant Just i Sant Pau de Narbona, Sant Guillem del Desert, Sant Sadurní de Tolosa, Sant Ruf d'Avinyó, Sant Lleonard de Limoges, etc.

(148) BALARI, *op. cit.*, pp. 688-689.

(149) L'hospital dels pobres de Barcelona, segons donació feta en temps de Sant Olguer, tenia la possessió de tots els llits amb les robes corresponents pertanyents als clergues difunts, exceptuant els draps de seda. Aquest hospital era situat junt a la Seu i la donació és de 27 de març de 1133 (A. C. B., *Lib. I Ant.*, fol. 283, doc. 764).

A 21 de gener de l'any 1038 es féu una donació d'unes cases perquè es destinessin, després de l'usdefruit, a fi que fossin *hospitium peregrinis et pauperibus adventantibus*, donant-se també unes terres a fi de millor complir l'objecte (id., fol. 227, doc. 615). A 10 d'abril de l'any 1083 el bisbe de Barcelona i la clericatura d'aquella Seu donaren a l'hospital, a servei de Déu i habitatge de tots els pobres i peregrins, que estava situat prop del carrer de la dita Seu sobre del dormitori del bisbe i capital que era a la part de tramuntana tocant amb el mur dita ciutat, diverses predes i terres. Col·laborà a la donació el Comte de Barcelona (id., id., fol. 282, doc. 775).

relacions que hi hagueren entre l'escultura romànica i les rutes dels pelegrins. Seguint els deu volums d'aquest important tractat, es veu palpablement la relació entre formes artístiques i tipus iconogràfics els que apareixen en regions ben distants i a les quals s'ha d'admetre una relació, en bona part explicable únicament mitjançant els viatges dels pelegrins de l'onzena i dotzena centúria.

També ha escrit sobre aquest punt el savi francès Mr. Emile Mâle, en estudiar l'art religiós de la França en el segle XII.

Era natural que l'Església tingués un ritu especial per a l'aptació i iniciació dels pelegrins. Aquest cerimonial feia referència ja a la persona del pelegrí, ja a les seves insígnies, que el distingien dels altres homes, donant-li una certa sublimació sobre el poble.

Un Missal de Vich de l'any 1038, sortit de l'escriptori d'aquella seu, porta una missa *pro fratribus in via dirigentibus*, en la qual hi ha tres oracions, una secreta, un prefaci, una addició a aquest i una *communio* (150). Pot suposar-se que aquesta missa estaria relacionada amb el ritu que el mateix còdex intitula *oratio pro iter agentibus*, que resulta ésser el cerimonial usat en la iniciació del pelegrí. En tal ritu hi figuren quatre oracions deprecatories, després de les quals *surgentes* (els pelegrins) *a terra imponat eis episcopus sive presbyter sportas et det eis baculum dicens: In nomine Domini Nostri Jesuchristi accipe hanc sportam habitum peregrinationis*, etc. Segueix l'entrega del bàcul amb apropiada oració, finalitzant el ritu amb una deprecació perquè el Senyor dirigís el caminant per la bona via (151).

El Cerimonial dels bisbes de Roda i Lleyda, pertanyent al segle XI, posa un *Ordo de his qui peregre proficiscuntur ad limina apostolorum vel in aliqua regione suffragia apostolorum vel aliorum sanctorum pro Dei amore apetere cupiunt*. — *Prius confiteantur Deo et episcopo proprio vel alio sacerdoti omnimoda peccata et facinora sua que gesserunt et post indicta penitencia ab episcopo prosternant se in pavimentum ante altare et canantur super eos septem psalmi penitenciales*. Després d'una lletania i de vuit oracions en segueix una altra *pro iter agentibus*, amb altres quatre oracions, finides les quals *surgentes a terra imponat eis episcopus sporta, et det eis baculos*, dient una oració per cada entrega, acabant amb la benedicció. No hi falta en el manuscrit la missa *pro iter agentibus* (152).

La importància de la tradició de les alforges, o *sportas*, resulta d'un document de l'any 1118 en què es parla d'un personatge que féu *via acceptam in jerosolimitane peregrinationis sportam* (153).

(150) Còdex XLVIII, fol. 55 vº. — Diversos són els còdexs que porten la missa *pro iter digentibu*. El LXX de Vich, en el fol. 186 vº la duu amb oració secreta i *communio* i el mateix el còdex 3547 del Vaticà, en el fol. 154 v.

(151) Id., fol. 76 v.

(152) Fol. 135-139. Aquest còdex es conserva en l'Arxiu Capitular de Lleida.

(153) A. C. B., *Lib. III Ant.*, fol. 101, doc. 266.

Pels qui feien el viatge a Jerusalem, demés se'ls imposava el distintiu de la creu, preparant-se amb la recepció de l'Eucaristia. Així ho dóna a entendre una escriptura de donació que féu a l'església de Girona, als 25 de juliol de l'any 1166, el Berenguer de Peretallada, germà del bisbe de Girona Guillem, donació feta el diumenge en que *suscepi cruce[m], sportellam et Corpus Domini volens ire Iherusalem* (154).

El ric còdex Pontifical de la Catedral de Girona, pertanyent al segle XIV, porta la iniciació del pelegrí sots les rúbriques *De benedictione et impositione crucis proficentium in subsidium terrae sanctae; Benedictio baculi seu scarce[llae] peregrinorum*, essent de notar en aquesta darrera la miniatura acompanyatòria, en la qual es veuen els pelegrins presentant l'escarce[ll]a i el bàcul (155).

Un còdex de Tortosa, també del segle XIV, diu que els qui vulguin *peregrinar* han de confessar i rebuda la penitència es postraran en el paviment davant de l'altar, fent-se'ls entrega dels dos distintius (156).

El Ritual gòtic de Vich, estampat en 1509, porta, entre altres ritus, la *Benedictio illorum qui peregre proficiscunt ad Hierusalem vel limina Apostolorum; vel ad Sanctum Jacobum*, especificant que postrats davant de l'altar, el sacerdot diu els psalms penitencials amb lletania i una oració, en la qual parla en nom del pelegrí, seguint una deprecació pel perdó de llurs pecats, una oració demanant bon camí i una benedicció. Acabada aquesta *surgentibus a terra episcopus vel sacerdos imponat eis sportas dicens unicuique* que rebí en nom de Jesucrist *hanc sportam habitum peregrinationis*. Acaba amb l'entrega del *baculum in sustentatione itineris ac laboris peregrinationis*. I de passada farem notar que el ritual de Vich de 1568 tradueix la paraula *sporta* per *sarrí* (157).

L'Ordinari gironí de 1502 posa la benedicció dels pelegrins que van a Jerusalem, Roma o Sant Jaume de Galícia. El sacerdot els farà agenollar davant de l'altar, dirà els set psalms penitencials amb lletania i una oració que serà seguida de dues més i una benedicció, considerant-los com a vertaders penitents. Després els farà aixecar i *imponat eis sportas dicens unicuique In nomine Domini Nostri Jesucristi accipe hanc sportam habitum peregrinationis ut bene castigatus atque emmendatus pervenire merearis ad limina que pergere cupis adjuvante te Domino Nostro Jesucristo*. Després donarà a cada u el bàcul, dient: *In nomine Domini Nostri Jesucristi accipe hunc baculum in sustentatione ac labore peregrinationis tuae ut devincere valeas omnes*

(154) *Viage literario*, vol. XIII, carta XCV.

(155) Fols. CCXXXV i CCXXXVII.

(156) Còdex 34.

(157) Un Missal del segle XIV, propietat del doctor Lluís Brugada i Panizo, posa la benedicció pels peregrins de Jerusalem o Roma, amb entrega de l'hàbit o sarrí i del gaiato o bordó.

cateruas inimici et pervenire securus ad limina Sanctorum que pergere cupis, Domino eodem nostro favente.

Més complet és encara el ritu en l'Ordinari vigatà de 1628. Porta la *benedictio peregrinorum ad loca sancta prodeuntium*, especificant que n'hi ha que fan el viatge per llur pròpia devoció o per la comuna de algun poble. Si lo lloch ahon van és molt distant serà bé que prenguen lletres comendaticies o testimonials de son Ordinari o al manco del propi curat. Que disposen de sa casa y bens; y es convenientissim que's confessin de sos pecats, que oyan missa y reban la sacratíssima Eucaristia. Acabada la missa el sacerdot els beneeix, començant per dir antífones, càntic de Zacarias, versets, cinc oracions, y encontinent benehirà los baculos, y serrons. Aprés espergirà ab aygua benehida los baculos y serrons donant-los he de sa ma als pelegrins. Si lo pelegrí o los pelegrins van per devoció, o necessitat comuna del poble, serà bé quels acompanyen ab professó lo clero y lo poble. Posaran los pelegrins en lloc convenient segons llur estat, servant lo orde. I com en processó se'ls acompanyava amb antífona i el psalm *Deus miseretur nostri*. Arribats al lloc (158) se'ls acomiada amb antífona i versets, oracions i benedicció.

No falta en el mateix volum la *Benedictio et processio pro receptione peregrinorum in reditu*. Se'ls anava a rebre com se'ls havia acompanyat, cantant pel camí les lletanies. Arribats allí agenollense los peregrins, entonant una antífona el cantor, seguint el psalm i versets, *Qui confidunt in Domino* i tres oracions. Després s'alçaran i s'organitzarà la comitiva, cantant el *Te-Deum*, si han obtingut la gràcia, continuant amb el psalm *Jubilate* i versets i oració de gràcies. Si no s'ha aconseguit el que havien demanat, es cantaran els psalms penitencials, lletanies i oracions.

Hi ha moltes notícies de pelegrins enviats pel comú de les poblacions o pels magistrats d'aquestes envers determinats santuaris.

De l'any 1456, explica el *Manual de Novells Ardits*, o dietari del Consell barceloní, que amb la diada de 6 de desembre foren tramesos a Sant Jaume de Galícia dos frares de Santa Maria de Jesús, per ço que nostro senyor Deu nos leu la pestilència, essent aquesta potser la primera vegada que això va verificar-se (159). Deu anys més tard, la Ciutat feu dos pelegrins ço es dos bons preueres per anar a Sant Jaume de Galícia. Aquests partiren el dia 20 de desembre per fer lo dit romiatge, ab serimonia entre les altres que los dits pelagrins foren acompanyats ab gran professó dels preueres de la esglesia de dita parroquia (de Santa Maria del Mar), ab creu e gonfarons fins al portal de Sant Anthoni, e fora lo portal ixqué la dita professó e foulos donada la bene-

(158) Solia ser una capella o santuari situat al final de terme o parròquia del peregrí, no lluny del camí a fer.

(159) *Man. Nov. Ard.*, edició estampada, vol. II, p. 465.

dicció (160). En 1483, a 8 de gener, hi foren delegats tres altres preveres que presentaren en nom de la ciutat, com a oferta a Sant Jaume, una llàntia de plata, de pes tres marcs i tres unces (161). Foren trets igualment de la ciutat *ab professó del clero y de la seu*. En 1507 hi anaren quatre frares de l'Ordre de Predicadors (162).

Els catalans de l'altra banda de les muntanyes Alberes, o siguin els perpinyanesos, enviaren també pelegrins a Compostela en 1482 i 1485 (163). Es repetí el viatge a Galícia en 1561 (164).

De Girona consta que, amb motiu de la pesta que hi hagué en 1483, els jurats de la població, entre altres coses deliberaren enviar un pelegrí a Santiago, a qui s'entregaren 9 lliures, perquè en fes caritat i eren part de les recollides en la ciutat. El pelegrí entregaria 52 lliures a Montserrat per on deuria passar, fent-hi celebrar cinc misses, devent el pelegrí, que s'anomenava Bartomeu Fresch, comprar un ciri de vint-i-dues lliures perquè cremés a Santiago, gastant-se la resta en misses, pregant per la ciutat de Girona i la seva comarca. El Capítol de Girona envià un altre pelegrí anomenat Bartomeu Triter i ambdós sortiren el dia 12 d'abril del citat any, assistint a la catedral, en la missa i sermó que es celebrà, essent acompanyats en processó i missa, a la qual feren assistir a tots els nens de la ciutat a fi que al temps de l'elevació i en tornant de la processó cridessin: *Senyor, ver Déu, misericòrdia!* Els pelegrins tornaren el dia 8 de juny, però no cessant la pesta, repetiren la peregrinació a mitjans de juliol següent (165).

El P. Villanueva ha publicat també el cerimonial seguit a Girona en 1529, per l'envio d'uns pelegrins a Galícia *ad impetrandum pluviam quam plurimum indigemus* (166).

Alguns d'aquests pelegrins devien tocar a Montserrat, santuari del qual consta un notable creixement des de finals de la quinzena centúria (167). Aquest increment transcendí en els pelegrinatges que directament i únicament hi foren tramesos. En 1535 i 1562 es feren a Barcelona romiatges a Montserrat, sabent-se d'aquesta darrera data que foren 120 els fidels que feren la visita a la cambra santa montserratina, des de Barcelona (168). En 1533 hi hagué un nou romiatge per demanar la curació de la regina, esposa

(160) *Man. Nov. Ard.*, edició estampada, vol. III, p. 531.

(161) *Id.*, *id.*, vol. III, p. 27.

(162) *Id.*, *id.*, vol. III, p. 201.

(163) *Arx. Pyr. Orient.*, Secció G, núm. 237 i 238.

(164) *Id.*, *id.*, núm. 239.

(165) MONSALVATGE, *Not. Hist.*, vol. XIII, doc. 1896, p. 390.

(166) *Viage lit.*, vol. XIV, pp. 69 i 284.

(167) El metge d'Hamburg, Geroni de Münzer, qui féu diferents viatges per Espanya i Alemanya, ens ha deixat la relació del seu viatge a Montserrat en 1449. (Vegi's *Analecta Montserratensia*, vol. IV, pp. 279-291).

(168) *Man. Nov. Ard.*, vol. IV, pp. 34, 417 i 418. — BRUNIQUER, *Cerimonial dels Antics Consellers de Barcelona*, vol. I, p. 294.

de Carles I. Primerament hi anaren els nens en la processó, que es féu des de l'església de Sant Just i Sant Pastor de la Ciutat Comtal, portant el Crucifix un capellà vestit amb alba i peu descalç, i amb un vel negre a la cara, seguint altres laics a peu descalç i amb els cabells *sbandits per les espatlles*. Seguien els pelegrins en camisa i a peu descalç, amb antorxes enceses a la mà, l'un després de l'altre, amb llàgrimes als ulls i mirant a terra, seguint encara els capellans pelegrins de la ciutat i de la catedral, vestits amb sobrepellic i ciris blancs encesos en la mà (169).

En 1580 es trameteren pelegrins per la malaltia del rei Felip II (170)

A fi d'obtenir pluja i alliberar-se de la pesta els consellers de Cervera trameteren diferents pelegrins a Montserrat. En 1523 n'enviaren dos. En 1531 altres tants. En 1549 es parlà d'adreçar-n'hi d'altres. En 1541 hi envià set preveres com a pelegrins, fent dir abans de partir cinc misses de les plagues de Nostre Senyor. El dia 29 de gener amb processó s'acompanyà als pelegrins fins a Sant Salvador, on es cantà una Salve, partint els set pelegrins vestint sobrepellics i portant un ciri a la mà, els quals extingiren en ésser a Sant Sebastià, dient el *Miserere*, fins arribar a Montserrat, on foren rebuts amb processó de capellans, donats i escolans, dirigintse a l'altar de Nostra Senyora, on cantaren la Salve i presentaren els set ciris. L'endemà els pelegrins digueren missa dels Set Goigs, una per cada Goig, cantant-se la del darrer i fent abans de les misses processó de monjos i pelegrins pels claustres. L'endemà de matí digueren cinc misses de les plagues, i amb un altre capellà les tres del Nom de Jesús, partint del monestir i arribant a Cervera l'endemà, rebent-se'ls amb processó de més de 150 ciris, i arribant a l'església es cantà la *Salve Regina*. En 1583 es repetí l'anada de set preveres amb altres set homes (171).

De la vila de Martorell consta que a principis del segle XVI féu una ordi-nació manant que tot cap de casa hagués de confessar i anar a Montserrat en temps de Quaresma. D'Igualada se sap també que en 1515 es féu prometen-ça d'anar en processó a Montserrat tots els caps de casa, tant homes com do-nes que no fossin impeditos, amb la clerecia i consellers, portant-hi un gros ciri, *així com altres viles e lochs ni tenen, cremant allí devant de la Verge Ma-ria de Montserrat*. En aquest ciri hi devia haver el senyal de la vila reial (172).

(169) COMES, *Llibre de coses assenyalades*.

(170) BRUNIGUER, vol. I, p. 295.

(171) *Analecta Monts.*, vol. V, p. 421.—Dom Gregori M.ª SUNYOL ha publicat unes notes sobre la recepció, estada i comiat que es feien als peregrins a Montserrat. (Vegi's *Analecta Monts.*, vol. I, pp. 105-112). A Montserrat es donava als peregrins gratuïtament estatge, pa, vi i oli, sal, carn i formatge, essent gratuïtes les medicines i assistències als peregrins malalts (id., id., vol. V, p. 19).

(172) *Anal. Monts.*, vol. III, pp. 319 i 321: Fins a nostres dies ha perdurat la pràctica de designar un peregrí per anar a complir un vot de Tossa de Mar. Don Enric Claudi Sirbal publica la relació del viatge i cerimonial seguit pel pelegrí que visita el santuari de Sant Sebastià durant els dos dies 20 i 21 de gener. No consta l'any en què s'inicia tal vot de pobre. (*Revista de Gerona*, vol. IX, any 1885, pp. 20-28).

Al tornar de llurs piadosos viatges, els peregrins portaven quelcom que fos testimoni de llur visita. Els de Jerusalem se feien un honor de mostrar una palma, els de Galícia les petxines, els de Montserrat alguna de les creus que eren obra dels ermitans de la santa muntanya, els del Mont *Saint Michel* de França adoptaren també les petxines, els de Rocamadour petites imatges de la Mare de Déu, foses en plom o estany; els de Sant Tomàs de Cantorbéry una campaneta, els de Caravaca la creu de tipus bizantí amb doble traesser i dos àngels. També, des de el segle XVI s'ostentaven medalles. Els visitants de la cambra santa d'Oviedo llüen butlles manuscrites ja al començ del segle XI i, més tard, estampades en pergami.

D'algunes d'aquestes insígnies n'hi ha notícies molt antigues. Ja al segle XII, segons apar, els qui venien del sepulcre de Compostela feien gala de portar les petxines recollides a la vora del mar, a Betanzos, petxines que potser els servien de vas per beure durant el viatge. Tals petxines naturals es beneïen i clavaven en l'esclavina o abric del pelegrí i després en l'ala alçada per davant del capell, que sempre es procurava que fos d'amples ales. Al començar la tretzena centúria ja es considerava que les tals conquilles, perquè resultessin el que es desitjava, devien ésser adquirides en la ciutat de Sant Jaume i fetes de metall, de plom o estany, ja que no devien bastar les que proporcionava la platja marina. D'aquí que s'originessin unes qüestions entre el Capítol de l'església santiaguesa i els venedors de les petxines metèl·liques (173). Una carta del papa Innocenci III, de l'any 1207, dirigida als bisbes d'Espanya, fa referència a la *adulterina insignia Beati Jacobi quæ conche dicuntur* i que alguns mals homes *audere non verentur*, amb perill per les seves ànimes (174). Un document de 1260, del rei Alfons X de Castella, tracta de les queixes que el bisbe i capítol compostelans havien aixecat fins a ell, perquè *muchos omes en nuestros lugares et y aderedor que facen los sennales de Santiago destanno et de plomo et los venden a los romeros que vienen et que van para Santiago*. El mateix monarca establia, i en això es conformava amb la carta del papa Innocenci ja esmentada, que *los sennales de Santiago no se fagan ni que se vendan en otro lugar si non en la villa de Santiago o los mandaren fazer el arzobispo et el cabildo de Santiago*. Des de temps molt antic que es portaven de Santiago objectes fets d'atzabeja

(173) Ha tractat llargament d'aquestes qüestions, recollint tot el que ha estat publicat abans i adjuntant-hi un cúmul de interessants observacions, Dom Guillem J. DE OSMA en son llibre *Catálogo de azabaches compostelanos, precedido de apuntes sobre los amuletos contra el ojo, las imágenes del Apóstel romero y la confraria de los azabacheros de Santiago*.

(174) PL, 215, 1176.

(azabache o gayeta) en forma de petxina de mar, d'imatges, sobretot del Sant Apòstol, etc. (175).

El vestit dels peregrins sempre degué ésser humil, caracteritzant-se per l'abric en forma de clotxa o casulla, tancat per davant, i més tard obert en forma d'esclavina o valona. Les ordinacions rituals de la nostra terra no precisen res sobre aquest punt, però atenent al que demostren els antics monuments esculpits o pintats, el vestit era de color fosc, negre o gris i de llana que devia ser a propòsit per suportar el sol i serena. Una figura de Sant Jaume, que pot veure's en el retaule de Tots Sants de Sant Cugat del Vallès, avui en el Museu Diocesà de Barcelona, obra de les darrerries del segle XIV, atribuïda fundadament al gran pintor Pere Serra, presenta roba talar i mantell obert, cobrint son cap el barret negre amb la petxina clàssica i lluint en sa esquerra el bordó. És que es considerà, des de la tretzena centúria, que el Sant Patró dels peregrins devia vestir com ells, llevant-se-li l'hàbit talar i el mantell propi dels Apòstols. Una interessantíssima imatge de l'atri de l'església dedicada a Sant Jaume, a Perpinyà, deixa veure com el vestit dels peregrins, en la segona meitat del segle XV, consistia en un abric tancat pel davant i amb ales per a deixar passar els braços, cobrint les obertures, duent penjat el sarró i un llibre en la seva dreta, aquest encobertat i embossat, notant-se en la seva esquerra el bordó del qual penja la carbasseta que contindria un poc d'aigua per subvenir la set. El cap va cobert pel capell en el qual no hi falta la corresponent petxina en la seva part davantera. Consta que tal imatge de fusta fou obrada en 1476. El sarró o aforja, a judicar per la manera com es fa usual en la iconografia, no era més que una petita escarcela o bossot.

El Museu Diocesà de Solsona té un interessantíssim document gràfic sobre peregrinatges a Sant Jaume de Galícia, obra no gens menyspreable dels primers anys del 1300, procedent de la parroquial de Sant Jaume de Frontanyà. A ésser complet aquest retaule, sens dubte que manifestaria la vida de l'Apòstol i parent del Diví Mestre, al qual aquest donà el sobrenom de *Fill del tro*. En l'actualitat, els diversos compartiments que és possible coordinar i interpretar, exposen la llegendària traslació de les relíquies de Sant Jaume fins a l'extrem de la Península Ibèrica, i una sèrie d'allusions a episodis demostratius de la protecció que el sant fill del Zebedeu atorga als qui fan el viatge al lloc de Galícia, on és fama que són guardades les santes despulles del qui és considerat com a evangelitzador d'Espanya. En un dels compartiments s'hi exhibeix l'escena de quan els deixebles del Sant Apòstol, una vegada recollides les relíquies a Jerusalem, les traslladaren a la vora del mar, collocant-les en una barca a mercè de la Providència. A aquest efecte

(175) Vegi's el precitat catàleg de la col·lecció del *Instituto de Valencia de Don Juan*, la millor del món en objectes d'atzabeja que presenten tipus des de la tretzena centúria.

el pintor dibuixà quatre fidels en actitud de col·locar l'arca de les venerandes despulles de l'Apòstol dintre una barca. Dins la mateixa compartició s'hi veu l'arca-reliquier ja salvada de tot naufragi i honoríficament posada sobre quatre columnes i damunt la qual penja un llantió. Altre requadro, però aquest incomplet, fa al·lusió a l'admirable mansuetud que pogué observar-se en una parella de braus, els quals foren junyits a un carro sobre del qual es deposà l'urna de les santes relíquies. Altre component del retaule recorda la protecció que Sant Jaume atorgà a un seu peregrí i devot qui estigué una mesada penjat en la forca fins que, al tornar el seu pare de visitar les santes relíquies, el trobà viu i indemne. Per això apareixen en la pintura la forca i el penjat, qui és sostingut pel Sant Apòstol. En un nou requadro, hi van, en resum, dos nous miracles del Sant. Així s'hi veu el peregrí que no volia captar per son sosteniment i, en adormir-se sota un arbre, el Sant Patró seu li baixava un pa en cada jornada. Al costat d'aquest assumpte hi ha el de l'altre peregrí qui, temptat pel dimoni, se suïcidava, plantant-se son punyal, restant meravellosament viu, mitjançant l'auxili del Sant Apòstol. Finalment, en l'altre requadro hi ha també dues escenes, referent l'una al peregrí qui feia el viatge a Sant Jaume de Galícia en companyia de la seva muller, la qual morí pel camí i fou trobada viva en la tornada. També es veu al pare i dos fills qui feien el sant viatge i als quals el benaurat parent de Crist prestà una cavalleria sobre la qual muntaren tots tres, podent fer així, sense cansament, el romiatge. Tots aquests compartiments i altres que per la seva mutilació resten sense poder ésser exposats, anaven enquadrats per cintes imitant pedreries, oferint en el seu interior unes dobles arquacions inferiorment trilobulades. Els campers portaven incisions amb ornamentació de caràcter floral.

No falten en els antics inventaris algunes peces del vestit de peregrinatge o de les seves insígnies. Així el dels béns del rei Martí l'Humà, de 1410, parla de *duas vergues de aron la una grossa la altra prima* i de *un basto de armita ab un bec sens cap ab virola d'argent al mig*. És difícil precisar si per alguns d'aquests objectes s'hi entenia el bàcul dels peregrins, tota vegada que en un principi el bastó o gaiato no era més que el que presentava l'empunyadura en T, propi dels vianants, i després característic dels abats. Des del segle XIII és el dit bàcul una verga amb un petit pom en la seva part superior que al segle vinent presenta una virolla un poc més avall del cim, fent-se molt llarg i proveint-se de la corresponent carbasseta. Un inventari vigatà de l'església del Remei (176) en 1501, cita un *bordó de romeu*, que en 1574 trobem també esmentat entre els béns del beneficiat Gabriel Casases. En aquest any surten ja en la citada església del Remei *onze sombreros de romeu* (77). A casa del manyà Joan Vila, en 1471, no hi mancava un *bordó*

(176) Curia Fumada: *Inventaris* d'Enric Argemir i Onofre Coma.

(177) Notari Gabriel Puig.

e un capell de romeu (178). Era l'any 1423 quan a casa l'Andreu Dolcet, mercer, hi consignaven tres *escarcelles de sant jachme* (179). També havien arribat fins a nostra contrada, demés de diversos parenostres de gaieta, *una creu de gaieta* a casa d'En Pere Cudohesa, mercader, en l'any 1531 (180), i quinze anys més tard *una ymatge de sant jaume de gayeta*, demés d'altre més petit, segons l'inventari del també mercader Pere Pobla (181).

(178) *Inventaris*, notari Joan Sallés.

(179) Id., notaris Escayó i Poqui.

(180) Id., íd., notari Salvi Benló.

(181) Id., íd., notari Salvi Benló.